

СОЦІАЛЬНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКІ КОМПЕТЕНЦІЇ В ОСВІТНІХ ПРОГРАМАХ РІЗНИХ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ, ТУРИЗМ, ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС, ПСИХОЛОГІЯ

SOCIAL-ENTREPRENEURIAL COMPETENCIES IN EDUCATIONAL PROGRAMS OF DIFFERENT UNIVERSITY SPECIALTIES: INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS, TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS, PSYCHOLOGY

У статті розглядаються соціально-психологічні аспекти підготовки фахівців різноманітних університетських спеціальностей, зосереджено увагу на поняттях «соціальна відповідальність бізнесу» та «соціальне підприємництво».

Здійснено порівняння ролі соціального підприємництва у програмах підготовки фахівців різних спеціальностей.

Визначено, що розвиток соціального підприємництва є загально визнаним трендом у сучасному світі, коли на передній план серед пріоритетів підприємця разом із прибутковістю буде виходити його соціальна місія, що полягатиме в намаганні вирішувати суспільно важливу проблематику.

Результати дослідження не дозволили розглядати соціальне підприємництво як щось ізольоване від жодної дисциплінарної сфери, що вивчалася студентами. Дослідники поділяють висновок, що соціальна відповідальність у сучасному світі постійно підвищується, отже, наявність різнопланових соціальних компетенцій притаманна студентам усіх напрямів навчання майже рівною мірою.

Встановлено, що у вищезазначеному контексті цікавим та перспективним уявляється вивчення вітчизняного й іноземного досвіду щодо навчання практики соціального підприємництва в межах фахової підготовки студентів не суто «соціальних» спеціальностей.

Доведено, соціального підприємництва прямо стосуються як загальні, так і спеціальні (фахові, предметні) компетентності, прописані у відповідних стандартах освіти.

Для цих компетенцій характерною є відповідність нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти спеціальностей 241 «Готельно-ресторанна справа» та 242 «Туризм» галузі знань 24 «Сфера обслуговування», спеціальності 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» та спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» галузі знань 29 «Міжнародні відносини» ступеня вищої освіти «бакалавр», сформульованому в термінах результатів навчання.

У підсумку сформульовано висновки про необхідність набуття соціально-підприємницьких компетенцій студентами різних спеціальностей у системі вищої освіти. Зазначена підготовка має відбуватися на трьох рівнях:

По-перше, навчання студентів основ соціального підприємництва як важливий складник фахової підготовки. Тобто формування внутрішнього треку навчання.

По-друге, розроблення та безпосередня участь студентів у проєктах соціального підприємництва. Ідеться про навчання через практику (Learning by doing).

По-третє, розроблення за участю студентів зовнішніх курсів та програм щодо підго-

товки соціальних підприємців із використанням принципу "learning by teaching".

Ключові слова: соціальне підприємництво, виробнича практика, Стандарт вищої освіти, спеціальність «Психологія», спеціальність «Готельно-ресторанна справа», спеціальність «Туризм», спеціальність «Міжнародні економічні відносини», нормативний зміст підготовки бакалавра.

The article considers the socio-psychological aspects of training specialists in various university specialties, focusing on the concepts of corporate social responsibility and social entrepreneurship.

The role of social entrepreneurship in training programs for specialists in different specialties is compared.

It is determined that the development of social entrepreneurship is a generally recognized trend in the modern world, when the priority of the entrepreneur along with profitability will be his social mission – the solution of socially important issues.

The results of the study did not allow to consider social entrepreneurship as something isolated from any disciplinary field studied by students. Researchers share the conclusion that social responsibility in the modern world is constantly increasing, so the presence of diverse social competencies is inherent in students of all fields of study almost equally. It is established that the study of domestic and foreign experience in teaching the practice of social entrepreneurship within the professional training of students of non-purely "social" specialties is interesting and promising. It is proved that both general and special (professional, subject) competencies prescribed in the relevant educational standards are directly related to social entrepreneurship.

These competencies are characterized by compliance with the normative content of higher education training in the specialty 241 "Hotel and restaurant business" and 242 "Tourism" in the field of knowledge 24 "Service", specialty 053 "Psychology" in the field of knowledge 05 "Social and behavioral sciences" and specialty 292 "International Economic Relations" field of knowledge 29 "International Relations" degree of higher education "bachelor", formulated in terms of learning outcomes.

Conclusions are formulated on the need for students of various specialties in the system of higher education to acquire social entrepreneurial competencies. This training should take place at three levels:

First, teaching students the basics of social entrepreneurship as an important component of professional training. That is, the formation of the internal track of learning.

Second, the development and direct participation of students in social entrepreneurship projects.

УДК 316.6, 338.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.25.36>

Чириченко Ю.В.

д.екон.н., професор,
професор кафедри психології
Університет митної справи та фінансів

Приймаченко О.М.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Університет митної справи та фінансів

Джахеїдр Емад Адбураві Рамадан

аспірант
Університет митної справи та фінансів

*It is about learning through practice (Learning by doing).
Third, the development with students of external courses and programs for the training of social entrepreneurs using the principle of "learning by teaching".*

Key words: social entrepreneurship, industrial practice, Standard of higher education, specialty "Psychology", specialty "Hotel and restaurant business", specialty "Tourism", specialty "International economic relations", normative content of bachelor's training.

На нашу думку, під час розгляду соціально-психологічних аспектів підготовки фахівців різноманітних університетських спеціальностей насамперед варто акцентувати поняття «соціальна відповідальність бізнесу» та «соціальне підприємництво», адже вони є центральними в даному контексті. Отже, подивимось на підготовку фахівців різноманітних університетських спеціальностей саме крізь призму вивчення основ соціального підприємництва.

У Вікіпедії ми знаходимо, що соціальне підприємництво (англ. *social entrepreneurship*) – це використання стартапів та інших засобів підприємництва для розроблення, фінансування та реалізації рішень соціальних, культурних або екологічних проблем.

Якщо традиційні підприємці зазвичай оцінюють успішність своєї діяльності, орієнтуючись на прибуток, виторг (обсяг продажів) або вартість акцій, то для соціального підприємця головним критерієм успішності стає «соціальна віддача» [1].

Порівняємо місце, що займає соціальне підприємництво у програмах підготовки фахівців різних спеціальностей.

Природно, що дисципліна «Соціальне підприємництво» входить до переліку обов'язкових дисциплін для студентів першого освітнього рівня спеціальності 054 «Соціологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Також дуже органічним виглядає те, що дисципліна «Соціальне підприємництво» інколи стає частиною програми підготовки підприємницького напрямку. Наприклад, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» включає «Соціальне підприємництво» до переліку вибірових дисциплін для спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Однак навіть у межах галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» дисципліна «Соціальне підприємництво» фактично викладається не для всіх спеціальностей. Так, виходячи з нормативного змісту підготовки бакалавра спеціальності 053 «Психологія», сформульованого в термінах результатів навчання, можна зробити висновок, що навчання соціального підприємництва цілком відповідає результату, що значиться під номером 17, полягає у вмінні демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, дотримуватися гуманістичних і демократичних цінностей у професійній та громадській діяльності.

Також у контексті соціального підприємництва органічними виступають й інші професійно спрямовані результати навчання, а саме:

– ПР 8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців;

– ПР 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних завдань і проблем у процесі професійної діяльності, ухвалювати й аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання;

– ПР 10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника;

– ПР 11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту й індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій;

– ПР 12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів тощо, відповідно до вимог замовника;

– ПР 14. Ефективно виконувати різні ролі в команді у процесі вирішення фахових завдань, зокрема й демонструвати лідерські якості.

Варто зауважити, що в рамках професійної реалізації соціально окресленої місії у сфері психологічної допомоги мають бути затребувані та відпрацьовані й інші суто професійні результати навчання, як-от:

– ПР 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;

– ПР 2. Розуміти закономірності й особливості розвитку і функціонування психічних явищ у контексті професійних завдань;

– ПР 3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, зокрема й з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань;

– ПР 4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел;

– ПР 5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги;

– ПР 6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первин-

ного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження;

– ПР 7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки щодо психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів тощо, відповідно до вимог замовника.

Варто зазначити, що соціального підприємництва прямо стосуються як загальні, так і спеціальні (фахові, предметні) компетентності, прописані у відповідному стандарті освіти та прямо пов'язані із програмними результатами навчання психологів [2].

Отже, маємо дійти висновку, що соціальне підприємництво є органічною частиною професійної підготовки психологів. Що насправді не відповідає дійсності. Адже ми не знаходимо соціального підприємництва ані серед нормативних, ані серед вибіркового дисциплін підготовки психологів у жодній із 20-и проаналізованих нами в рамках дослідження освітніх програм підготовки психологів, що втілюються у вишах України.

Тому набуває актуальності питання подальшого розкриття потенціалу навчання соціального підприємництва для набуття студентами необхідних компетенцій.

З іншого боку, на нашу думку, соціальне підприємництво як сфера практичних навичок значно розширює діапазон можливостей для практичної реалізації в суспільно значущий спосіб знань та вмінь майбутнього бакалавра для студентів непрямо пов'язаних із соціальним підприємництвом спеціальностей.

Як приклад у дослідженні розглядається доцільність навчання соціального підприємництва студентів першого рівня вищої освіти спеціальностей 241 «Готельно-ресторанна справа» та 242 «Туризм» галузі знань 24 «Сфера обслуговування», спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» галузі знань 29 «Міжнародні відносини».

Потрібно зазначити, що розвиток соціального підприємництва є загально визнаним трендом у сучасному світі. Також досить поширене твердження, що в найближчому майбутньому більшість бізнесу буде саме соціальним підприємництвом, адже серед пріоритетів разом із прибутковістю на передній план буде виходити соціальна місія цих підприємств, що буде полягати в намаганні вирішувати суспільно важливу проблематику.

Хто ж такий соціальний підприємець? Це людина, яка разом із підприємницькими цілями ставить перед собою й інші, соціально спрямовані завдання, має на увазі задоволення соціальних потреб суспільства.

У своїй статті «Соціальне підприємництво і соціальна відповідальність бізнесу: визна-

чення, критерії та регулювання» А.О. Корнецький з Університету митної справи та фінансів досить добре узагальнює основні підходи до визначення понять «соціальна відповідальність бізнесу» та «соціальне підприємництво», що в різні часи надавалися як вітчизняними, так і закордонними науковцями.

З використанням зазначених напрацювань ми надалі будемо виходити з визначення соціальної відповідальності бізнесу як відповідальності бізнес-організації за вплив її діяльності на різні сфери суспільного життя та навколишнє природне середовище, наданого відомим українським вченим професором Ю.Є. Петрунею.

Водночас цілком логічним уявляється підтримувати П. Мерфі та С. Кумбз, які поняття «соціальне підприємництво» визначають як ефективний механізм створення цінності в соціальній, економічній та природничій формах, що є продовженням соціальної відповідальності бізнесу.

Оскільки, як було задекларовано раніше, метою нашого дослідження є розкриття потенціалу навчання соціального підприємництва для набуття студентами необхідних компетенцій на прикладі підготовки фахівців різних університетських спеціальностей, ми не будемо більш деталізовано фіксувати увагу на дослідженні різноманітних підходів до визначення понять та категорій, пов'язаних із соціальним підприємництвом. Питання визначень та зіставлення дефініцій щодо категорії «соціальне підприємництво» у межах цього дослідження ми свідомо не розглядаємо.

У вищезазначеному контексті цікавим та перспективним уявляється вивчення вітчизняного й іноземного досвіду щодо навчання практики соціального підприємництва в межах фахової підготовки студентів не суто «соціальних» спеціальностей.

Передусім варто визначити загальну відповідність нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» галузі знань 24 «Сфера обслуговування» ступеня вищої освіти «бакалавр», сформульованих у термінах результатів навчання.

У відповідному стандарті вищої освіти знаходимо такі результати навчання:

– РН 19. Діяти згідно із принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості;

– РН 20. Розуміти вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави;

– РН 21. Розуміти і реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності вільного демократичного

суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

– РН 22. Зберігати та примножувати досягнення і цінності суспільства на основі розуміння місця предметної області в загальній системі знань, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя [3].

Майже аналогічно виглядає ситуація зі спеціальністю 242 «Туризм», де необхідний програмний результат (ПР 16) ставить таку вимогу: «Діяти згідно із принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості». Тож, як бачимо, вагомі соціальні напрям мають результати навчання навіть такої не суто «соціальної» галузі знань, як «Сфера обслуговування» [4].

Цікаве дослідження було проведене із залученням 140 студентів, що навчаються за різними спеціальностями в університетах Мексики. Це кількісне дослідження з використанням анкетування, що фіксувало рівні сприйняття студентами п'яти підкомпетентностей соціального підприємництва. Опитування включало 28 показників та було застосовано до студентів під час навчання різних дисциплін. Основою для оцінки стали такі показники: особистісні характеристики (personal characteristics), лідерство (leadership), соціальні інновації (social innovation), соціальна цінність (social value) та управління підприємницькою діяльністю (entrepreneurial management). Було сформовано вибірку зі 140 студентів приватного університету в Мексиці. Сімнадцять учасників не враховувались через низьку представницьку дисциплінарну сферу. Тому в аналізі використовувались відповіді $n = 123$ учасників. Зразок включав 51 жінку та 72 чоловіки віком від 19 до 24 років, які навчалися за напрямками архітектури та дизайну ($n = 25$), бізнесу ($n = 45$), інженерії та науки ($n = 53$).

Цікаво, що результати зазначеного дослідження не дозволили розглядати соціальне підприємництво як щось ізольоване від жодної дисциплінарної сфери, що вивчалася студентами. Дослідники поділяють висновок, що соціальна відповідальність у сучасному світі постійно підвищується, отже, наявність різноманітних соціальних компетенцій притаманна студентам усіх напрямів навчання майже рівною мірою [5].

З позиції загальної відповідності нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» галузі знань 29 «Міжнародні відносини» ступеня вищої освіти «бакалавр», сформульованого в термінах результатів навчання тематики соціального підприємництва, можна дійти висновку про вагомому соціальну складову частину цієї спеціальності. Так, результати навчання під номером 21 прямо вимагають

«розуміти і мати навички з ведення ділового протоколу та ділового етикету у сфері міжнародних економічних відносин, урахувавши особливості міжкультурного спілкування на професійному та соціальному рівнях, як державною, так і іноземними мовами» [5].

У підсумку можна дійти висновку про наявну потребу у вивченні основ соціального підприємництва під час фахової підготовки студентів усіх досліджуваних спеціальностей.

Але постає таке питання: як саме треба організувати та проводити зазначену підготовку?

Проведений нами ретельний аналіз вітчизняних та закордонних джерел дозволив узагальнити етапи зазначеної підготовки в таку схему.

Зазначена підготовка відбувається на трьох рівнях:

По-перше, це навчання студентів основ соціального підприємництва як важлива складова частина фахової підготовки. Тобто формування внутрішнього треку навчання.

По-друге, розроблення та безпосередня участь студентів у проєктах соціального підприємництва. Ідеться про навчання через практику (Learning by doing). Варто зазначити, що принцип Learning by doing стосується теорії освіти, викладеної американським філософом Джоном Дьюї. Це практичний підхід до навчання, тобто студенти повинні взаємодіяти зі своїм оточенням, щоб адаптуватися та вчитися. Дж. Дьюї реалізував цю ідею створенням лабораторної школи Чиказького університету. Його погляди мали велике значення для встановлення практики прогресивної освіти. Наприклад, теорія навчання на практиці була прийнята Річардом Дюфуром і застосована до розвитку професійних спільнот навчання [7].

По-третє, розроблення за участю студентів зовнішніх курсів та програм щодо підготовки соціальних підприємців із використанням принципу "learning by teaching". Зазначимо, що в галузі педагогіки навчання шляхом викладання – це метод викладання, за якого студенти змушені вивчати матеріал, щоб викладати його іншим студентам. Наголошується на набутті життєвих навичок разом із предметом. Спочатку цей метод був визначений Жан-Полем Мартіном у 1980-х рр. [8].

Також зазначимо, що соціальне підприємництво стає трендом у світі й Україні, де завдяки вагомій підтримці низки цікавих та інноваційних освітніх проєктів, як-от <https://socialbusiness.in.ua/>, створюються умови для розвитку соціального підприємництва.

Окремо потрібно відзначити платформ онлайн-освіти prometheus.org.ua та <https://vimonline.ua/> на яких цілком безплатно створені умови для онлайн-навчання соціального підприємництва всіх, хто бажає.

Значну підтримку руху соціального підприємства забезпечує міжнародна меценатська спільнота. Так, Міжнародний фонд «Відродження» періодично оголошує конкурси, одним із пріоритетів яких є підтримка соціального підприємництва як суспільно значущого напрямку розвитку. Зокрема, для зміцнення соціальних підприємств, що діють, та популяризації соціального підприємництва зі стимулюванням позитивної практики залучення соціальними підприємствами коштів спільноти відбувається конкурс ідей для партнерства в ініціативі «Краудфандінг для соціального підприємництва».

Проведений під час дослідження моніторинг інформаційного простору дозволив нам визначити низку грантів та фінансової допомоги, що діяли на час проведення дослідження, конкурсів щодо створення та підтримки соціальних підприємств. Так, Фонд «Східна Європа» та німецька неурядова організація ChildFund Deutschland e. V. оголошують конкурс проєктів серед громадських організацій в Донецькій, Івано-Франківській та Житомирській областях, спрямованих на створення пілотних соціальних шкільних підприємств. Потрібно зазначити, що соціальне шкільне підприємство є одним із найбільш успішних методів розвитку молодіжного підприємництва, соціальної відповідальності та підготовки до свідомого життя вже у школі. Така проєктна бізнес-модель «дорослих» форм підприємництва створюється самими учнями та за їхньої ініціативи, працює за всіма правилами бізнесу, але в межах школи. Таким чином навчання через практику (Learning by doing) сприяє розвитку школи як інноваційної інституції.

У підсумку ми можемо дійти висновків про необхідність набуття соціально-підприємницьких компетенцій студентами різних спеціальностей у системі вищої освіти. Зазначена підготовка має відбуватися на трьох рівнях:

По-перше, навчання студентів основ соціального підприємництва як важлива складова частина фахової підготовки. Тобто формування внутрішнього треку навчання.

По-друге, розроблення та безпосередня участь студентів у проєктах соціального підприємництва. Ідеться про навчання через практику (Learning by doing).

По-третє, розроблення за участю студентів зовнішніх курсів та програм щодо підготовки соціальних підприємців із використанням принципу “learning by teaching”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціальне підприємництво. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальне_підприємництво.

2. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Чинний із 2019/2020 навчального року. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 24 квітня 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053psikhologiyabakalavr.pdf>.

3. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» галузі знань 24 «Сфера обслуговування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Чинний із 2020/2021 навчального року. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 4 березня 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/241-gotel-restoransprava-B.pdf>.

4. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» галузі знань 24 «Сфера обслуговування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Чинний із 2018/2019 навчального року. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 4 жовтня 2018 р. URL: http://znau.edu.ua/images/public_document/2021.

5. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» галузі знань 29 «Міжнародні відносини» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Чинний із 2020/2021 навчального року. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 4 березня 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/292-mizhnaeconomy-vidnosyny-B.pdf>.

6. Publication. Social Entrepreneurship Competency: An Approach by Discipline and Gender. November 2020. DOI: 10.1108/JARHE-09-2020-0317.

7. Learning by doing. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Learning-by-doing>.

8. Learning by teaching. *Вікіпедія* : вільна енциклопедія. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Learning-by-teaching>.